

NEOKONSERVATIVIZEM V ZRN

(Poskus pojmovne opredelitve)

Izraz *neokonservativizem* je nastal tedaj, ko so intelektualci skušali dobo, v kateri so živeli in delali, opisati, pa jim ta z nastajanjem novih silnic ni dopuščala, da bi za njen opis uporabili že utečene izraze. Znašli so se v položaju, ko je bilo treba fenomene, ki so v uveljavljenih okvirih delovali razpršeno, zapopasti, ne da bi za to imeli na voljo primerno intelektualno orodje.

Izhod iz zagate običajno najprej najdejo tisti, ki imajo dovolj poguma za tvorjenje neologizmov. Obseg njihovih jezikovnih inovacij je omejen: največkrat gre le za dodajanje prefiksa *post* ali *neo* že znanim izrazom. Tako so se v začetku osemdesetih let rojevali pojmi, kot so neomarksizem, neostrukturalizem, neoavantgarde, pa postmaterialistične vrednote, postkeynesianska ekonomija, poststrukturalizem in postmarksizem. Nejasnosti in nedorečenost, ki jih takšna pojmovna inventivnost seveda prinaša s seboj, ne moremo naprtiti izključno tistim, ki izhod iz zagate iščejo v novih poimenovanjih; vsaj deloma gre nejasnost na račun predmeta, ki ga skušajo s skovanko zajeti. Priznati kaže, da neizučiščenost, ki se kaže in prekriva s podobnimi ad hoc jezikovnimi posegi, ni napaka subjekta, pač pa na drugi strani kaže na to, da se tudi stvar sama še ni razvila do takšne forme, ki bi subjektu omogočila, da bi jo sploh lahko aktivno zapopadel. Danes, ko je od prvih omemb izraza *neokonservativizem* preteklo že veliko časa, ko je po eni strani možno kritično branje prvotnih poskusov določitve, po drugi pa so jasneje razvite tudi tendence na strani stvari same, ga je mogoče natančneje opredeliti.

Z besedo *neokonservativizem* se v javnosti označujejo in z njo razumejo najrazličnejše stvari, od neoliberalne ekonomske po-

litike pa do politike *nove desnice*. Ker je spekter preširok, bom skušal pojem rešiti iz topilnega lonca javne komunikacije, ter ga pridržati pod analitsko lupo. Postopek izčiščevanja bo potekal v več delih: najprej bom razčlenil enačenje pojma neokonservativizem z neoliberalno ekonomsko politiko, potem z vsemi nasprotniki socialistične pozicije, nato bom osvetlil relacijo neokonservativizma do *nove desnice* in kritične teorije družbe in ga na koncu opredelil kot politično paradigmo.

a) Neokonservativizem kot sinonim za neoliberalno ekonomsko politiko

V javnih medijih se pojem neokonservativizem danes uporablja kot sinonim za označevanje neoliberalne ekonomske politike, ki jo prakticirajo v razvitih industrijskih državah, posebno v ZDA in Veliki Britaniji. V ožjem smislu se zato uporablja tudi še kot sinonim za *reagonomiko* in *thacherisem* ki pomenita ekonomsko strategijo,¹ oprto na monetarizem, restrektivno finančno politiko in zniževanje davkov.²

Ta sinonimna raba je preprosto nepotrebna, ker etabliiranemu pojmu *neoliberalizem* ne dodaja nič novega.

b) Neokonservativizem kot zbirni pojem za vse nasprotnike socialističnih stališč

Poleg tega je danes razširjen kulturnokritični pomen neokonservativizma, ki ni toliko problematičen, je pa prav tako nepotreben. V tej recepciji je pojem neokonservativizma tako širok, da v njem dobijo prostor vse oblike intelektualne in praktično-politične protisocialistične dejavnosti. Socializem je v teh obrazcih izenačen s pozicijo socialne demokracije in praktičnim delovanjem socialne države. Na ta način pojem pokriva tako npr. desni tok francoske inteligence, somišljenike liberalnokonserva-

tivnih strank in antimoder nizma, kot tudi fundamentalizme, antimodernizem in lokalizme, ki se porajajo znotraj novih družbenih gibanj.

Kulturnokritični pomen pojma je sicer zelo uporaben v političnih bitkah in časopisnih polemikah, ko gre za obrambo političnih pozicij socialne demokracije in za pridobitve socialne države, vendar je popolnoma neuporaben za znanstveno analizo socialnopolitičnih razsežnosti. Tako kot za vsak pojem, ki je preohlapien in združuje družbene fenomene sočasnega nastanka, velja tudi za tega, da naredi vtis, kot da gre sicer za pojavno različne, toda navsezadnje identične mentalitete in ideje. Združevanje v osnovi različnih mentalitet in idej pa analitikom onemogoča, da bi sprevideli razlike tam, kjer dejansko obstajajo.

Za analizo socialnopolitičnih razmerij ni primeren niti takšen pojem neokonservativizma, ki bi označeval zgolj dnevno vladno politiko razvitih industrijskih držav, niti takšen, ki bi pod tem imenom združeval vse protestne družbene sile, ki nasprotujejo obstoječim socialdemokratskim, demokratskim temeljnim stališčem, ker je premalo analitsko natančen.

č) Neokonservativizem in *nova desnica*

Spremenjeni zgodovinski kontekst kaže več znakov, da smo danes priče koncu zgodovinskega obdobja, v katerem tudi stari konservativizem razpada na dva miselna toka, ki sta bila do sedaj združena oziroma vzporedna, na *novo desnico* in *neokonservativizem* (Dubiel, 1985: 13). Zagovorniki nove duhovno politične paradigme, neokonservativizma, stojijo slej ko prej na tleh obstoječe parlamentarne družbene in ekonomske ureditve, zato se morajo dovolj ostro razmejiti od *nove desnice* tj. od vsakega neofašističnega,³ fundamentalističnega, desnopopulističnega gibanja,⁴ ki so v ZDA, pa tudi v Evropi - posebej v Franciji, v zadnjem času pa tudi v ZRN - vse bolj prisotni v političnem prostoru. Njihova prednost je tem večja, kolikor bolj se z druge

strani obujajo motivi kulturnega protesta, ki so usmerjeni proti moderni in njenim vrednotam.⁵ Tarče *novodesničarjev* kot zadržujejo sami, so predvsem pojavi modernizacije kulture, ki so jih injicirale razsvetljene elite intelektualcev in jih nato "od zgoraj" po administrativni poti, torej prek institucij socialne države, uveljavljali v celotni družbi. Natančneje rečeno, lotevajo se področij, kot so otroška vzgoja, šolska politika, izobraževalni sistem, pa potem družbenega statusa žensk in družine, seksualnosti religioznih praks itd.⁶

Na načelni ravni ostra razmejitev ne pomeni, da oba miselna tokova večkrat ne nastopata v učinkoviti politični sinergiji. Pri tem ne kaže spregledati, da imajo v pragmatiki konservativnih strank, republikanske v ZDA in krščanskodemokratske v ZRN, svoj prostor desničarsko populistični protesti in motivi. Poudariti pa je treba, da hegemonsko vlogo v teh političnih blokih zavzemajo neokonservativci.

d) Neokonservativizem in kritična teorija družbe

V kontekst geneze današnjega prostora v ZRN sodi tudi kritična teorija družbe, ki je bila v svojem več kot pol stoletja trajajočem delovanju nenehni sogovornik z vsemi ostalimi miselnimi tokovi v nemškem kulturnem prostoru. Zato se zdi smotno, da neokonservativizem soočimo tudi s to miselno tradicijo.

Kritično teorijo družbe je razvila frankfurtska šola v tridesetih in štiridesetih letih kot kritičen odgovor na marksistično ortodoksijo in družboslovni pozitivizem.⁷ Medtem ko se je zgodnja kritična teorija ukvarjala v glavnem z aspekti avtoritarne fašistične forme kapitalizma, se je v šestdesetih in v sedemdesetih letih preusmerila v razkrivanje in razčlenjevanje nastavkov strukturno spreminjajočih se pogojev socialnodržavne množične demokracije. Če tudi kritična teorija danes v sebi ni več tako homogena, kot je bila v svoji zgodnji fazi, kljub temu ponuja

neogibno referenčno točko za raziskave na različnih področjih, od politične ekonomije, prek politične sociologije in socialne psihologije do kritike kulture. Glede na spremembe razvitih kapitalističnih družb, ki so se kazale kot ekonomska, politična, kulturna kriza, je kritična teorija znala ustrezno reagirati s kategorialnim prilagajanjem in s sprotim oblikovanjem nastavkov za teorijo postliberalnih družb. Njeno nenehno spoprijemanje z družbenimi procesi, ki krnijo emancipatorične možnosti človeštva, je kritični teoriji omogočilo, da je zavzela distanco tudi do *diagnoze* in *terapije* ki jo družbi ponujajo neokonservativni sociologi; toda njena distanca ni vnanja, ne postavlja tekstov oponentov na eno stran, na drugo pa svojih, in ne zagotavlja, da so resnična le njena. Vnanjo kritiko Dubiel primerja z magičnim gramofonom, ki z različnih gramofonskih plošč vedno znova izvablja isto melodijo. Takšni kritiki se kritična teorija zlahka izmakne, ker se njen značilen postopek sestoji v tem, da se spusti na teren nasprotnikove, v tem primeru neokonservativne argumentacije. Sestop na to raven je mogoč preprosto zato, ker so centralna vprašanja neokonservativnega razmišljanja tudi osprednja vprašanja kritične teorije poznega kapitalizma.

Katera vprašanja oblikujejo skupno problemsko polje neokonservativne sociologije oziroma filozofije in kritične teorije poznega kapitalizma?

Oba miselna toka postavljata v središče svojega razmišljanja krizo razvoja kapitalistične družbe na makro ravni⁸ in ga in terpretirata kot vir vseh slabosti postliberalne družbene ureditve. Na tej *diagnozični* točki sta si ti dve miselni usmeritvi tako podobni, da se lahko sklicujeta druga na drugo (Offe, 1985: 102). Še več. Često se zaradi teh podobnosti spregledajo razlike, ki med njima obstajajo. K temu zblizanju prispevajo svoj delež še terminološka nihanja, razširjena v družboslovni znanosti in publicistiki, ki ne dajejo vedeti, ali gre za te ali one miselne tokove. Tu mislim na termine, kot so *postkeynesianizem postmaterialistična naravnost postmoderna kultura* itd. Tako prvi kot drugi npr. s terminom *postmaterializem* razumejo simptome, kulturne

stile in prevzete naravnosti, ki vodijo k oblikovanju iste teze, namreč da je skladnost ekonomskega reda in ekonomske etike iz obdobja zgodnjega kapitalizma že zdavnaj razpadla. Na drugi strani sta bila dvig protestne mentalitete in intenzivna uporaba demokratičnih institucij socialne države povod za analizo liberalne demokracije, ki se je lotila tako kritična teorija družbe kot neokonservativni sociologi. Čeprav so prvi izhajali iz pojma *legitimacijska kriza* drugi pa iz pojma *nemožnost vladanja* so oboji postavili isto oceno, da se vzpostavlja napetost med modernizacijo družbe, ki se orientira po funkcionalnih imperativih kapitalistične ekonomije in politične administracije na eni strani in demokratično normo, tj. zahtevo po političnem samoodločanju na drugi (Dubiel, 1985: 16). Podobno lahko trdimo tudi glede diagnoze *keynesianske politike stabiliziranja*. Oboji razkrivajo, da so se v privatnolastniškem ekonomskem sistemu razrasli elementi, ki so zunaj nadzora tržnih zakonitosti, ki pa so v javno korist in uporabo. Neokonservativci odgovarjajo na ta pojav s programom razgraditve intervencijske države, kritična teorija pa z refleksivnim konceptom socialne države (Habermas, 1985: 13), ki bi te elemente ohranila in razvijala naprej. Iz teh primerjav je dovolj jasno razvidno, da se oba miselna tokova ujemata le glede določitve globalnih problemov razvoja. Velike razlike pa obstajajo v razlagi geneze krize, ki je nastopila v sedem desetih letih (Offe, 1985: 101-102), in še posebno v normativnih izhodiščnih postavkah, ki so podlaga za družbeno anamnezo. Od tod potem tudi vse diagnostične razlike, ki omogočajo, da obe miselni smeri sploh lahko strukturno, duhovno in politično razločujemo.

V tem smislu so poskusi razlage in ponujanje modelov *post-liberalne* ⁹ *družbe neokonservativne sociologije in kritične teorije poznega kapitalizma v konkurenčnem odnosu in v boju za hegemonsko pozicijo*.¹⁰ Obe pa sta zavezani povsem praktičnim interesom. Če se avtorji, ki jih prištevamo v krog neokonservativcev, naslavljajo na akterje *etablirane politike z vednostjo o vodenju državne administracije, vednostjo, s katero ponujajo*

modele reševanja legitimacijskih in drugih problemov, potem predstavniki teorije poznega kapitalizma nagovarjajo nova družbena gibanja (Dubiel, 1985: 18), v katerih odkrivajo potencialno emancipatorično družbeno moč.

e) Neokonservativizem kot politična paradigma

Pojem *neokonservativizem* je mogoče metodološko zastaviti in ga graditi na empiričnih podatkih. Na ta način lahko iden tificiramo na podlagi nekaterih skupnih lastnosti intelektualce, časopise, publikacije, glasila, krožke, ki so imeli že sredi sedemdesetih let nezanemarljivo moč pri oblikovanju javnega mnenja. Tako nastane konec sedemdesetih let prva zelo obsežna knjiga z naslovom *Neokonzervativci* avtorja Petra Steinfelsa, ki je polna empiričnih podatkov o oblikovanju in delovanju ameriških neokonservativcev.

V nadaljevanju želim nekatere empirične podatke posebej omeniti, nato pa se vrniti na problematičnost takšne pojmovne gradnje.

O pomembnosti neokonservativnih intelektualcev za ameriško javno življenje je časopis *Newsweek* 7. novembra 1977 zapisal: "V intelektualnih krogih je družbene mislece, ki so nekoč bili pobudniki demokratskega liberalizma - Arthurja Schlesingerja mlajšega, Johna Kennetha Galbraitha - zamenjala skupina *neokonservativnih* akademskih intelektualcev, od katerih je marsikdo prebegnil iz liberalne levice: to so Daniel Bell, Nathan Glaser, Irving Kristol, Seymour Martin Lipset..." (Steinfels, 1983: 8-9).

O njih Steinfels poroča kot o partiji intelektualcev, ki so se zbirali okoli dveh časopisov in v njih postopoma oblikovali platformo novega, sprva intelektualnega, potem pa tudi političnega vala. Prvi časopis, *Commentary* mesečnik Ameriškega

židovskega odbora, je bil eden od vodilnih in telektualnih forumov z najštevilčnejšim krogom bralcev, ukvarjal pa se je z vprašanji politike kulture. Urednik tega mesečnika je bil Norman Podhoretz, ki je konec šestdesetih let injiciral frontalni napad na novo levico in na vse njene dejavnosti, še posebno pa je bila na udaru kontrakultura. Drugi, po izdaji mlajši časopis (izhajati je začel leta 1965), *The Public Interest* pa se je usmeril na analizo ekonomske politike in drugih javnih problemov, ki jih je raziskoval iz 'neideološkega' kota družbenih znanosti (ibidem). Avtorji teh razprav, ugledni univerzitetni profesorji, se niso omejevali le na okvir tem, ki bi jih lahko uvrstili v področje, za katero so se strokovno usposabljali in ga najbolj poznajo. Njihova publicistična dejavnost se je umeščala v medprostor, ki je segal v politiko, ekonomijo in kulturo. Govor je o velikem možganskem trustu, ki je uglasčeval kulturne, ekonomske in politične tone v razvitih industrijskih državah. Vključeni so bili v razne vladne komisije, v veliki biznis, vodili so strokovne organizacije, prevladovali so na univerzah, ob javljali so svoje razprave v najbolj branem dnevnem tisku itd.

Opisane razmere povsem veljajo le za ameriški neokonservativizem in zato bi bilo težko vleči paralele z genezo neokonservativizma npr. v ZRN. Seveda pa je moč najti tudi v ZRN intelektualne skupine, katerih mišljenjski stil in integracijska identiteta sta se gradila, podobno kot v ZDA, ob vprašanju študentskega gibanja v šestdesetih letih in širše, ob politični kulturi, ki so jo ta gibanja nosila s seboj tudi po svojem izteku. Kaj naj bi empirično ustrezalo besedi *neokonservativci* v ZRN so poskušali odgovarjati tudi predstavniki, ki so se sami prištevali med neokonservativce. Naj povzamem le opredelitev Hermanna Lübbeja, sicer najvidnejšega predstavnika zahodnonemškega neokonservativizma. V članku *Konservatismus in Deutschland* ob javljenem v Sweitzer Monatshefte (1981), je zapisal, da in telektualci, ki se jim pripisuje neokonservativistična usmerjenost, nikakor niso na obrobju družbenega dogajanja v ZRN, pač pa so celo sestavni del establišmenta; niso organizirani v kakšno sa-

mostojno organizacijo, ki bi bila tako ali drugače ideološko ali politično obarvana, prav tako ne izdajajo kakšne lastne strokovne revije, kot se je to včasih spodobilo za intelektualne kroge somišljenikov. Njihovo delovanje je usmerjeno predvsem na množične medije.

Lübbe je, tako kot Steinfels, ta krog intelektualcev označil bolj v smislu intelektualnega duhovnega gibanja, ki senzibilizira javnost za določena vprašanja. Kar se tiče njihovega porekla, pa jim prav malo ustreza izraz neokonser vativci, saj so večinoma bivši liberali ali socialdemokrati. Izraz se jih je kljub temu oprijel, pravi, čeprav nekateri še danes sami sebe ne označujejo za neokonservativce, bliže jim je oznaka *liberalci*. Kakorkoli že, Lübbe to oznako sprejema in da bi zamajal ohlapnost njene politične rabe, poišče nekaj glavnih skupnih točk njihovega delovanja. Stožer neokonservativizma v ZRN po njegovem tvori jo naslednje teze:

a) teza, da se demokracija sprevže v totalitarizem, če se hoče družbo demokratizirati mimo obstoječih družbenih in političnih institucij;

b) liberalna politična ureditev je utemeljena na prepričanjih, javni morali in kreposti, ki jih sama ureditev ne more reproducirati;

c) državljanske svoboščine so v trdni povezanosti s konceptom tržne ekonomije;

č) antikomunizem je zanje nujen element v ideologiji varovanja in ohranjanja liberalnega sistema;

d) kritika akademske kulturne revolucije iz poznih šestdesetih let.

Mnenjsko vplivne intelektualne skupine so zrasle iz združenja, ki je želelo ohraniti *svobodno ekonomijo*. V začetku osemdesetih let so njihovi člani organizirali tudi več medijsko odmevnih kongresov, med katerimi sta najbolj znana *Tendenzwende* in *Mut zu Erziehung* (Grande, 1987: 283).

Članov teh skupin ni mogoče na noben način strankarsko razvrstiti. Mnogi od njih niso člani nobene izmed strank, vendar

imajo ne glede na to, ali so konservativne ali ne, nanje velik vpliv. Med najvidnejšimi predstavniki so Hermann Lubbe, Helmut Schelsky, Gunther Rohrmoser in drugi.

Tisto, kar naredi termin *neokonservativizem* zanimiv za družboslovno analizo, je njegova moč, da lahko z njegovo pomočjo uredimo in razvrstimo empirično detajle, tj. jasno identificirane osebe, intelektualne skupine, raziskovalne institucije, publikacije itd. v določeno "zgodbo". Toda to je premalo. Vztrajati je pač treba na tem, da naj termin *neokonservativizem* ne bo omara z veliko predali, v katere bi razvrščali posamezne stvari, ki naj bi vanjo sodile,¹¹ pač pa naj ta termin označuje politično intelektualni scenarij za izhod iz razmer, ki so nastale konec šestdesetih in v začetku sedemdesetih let v industrijsko najbolj razvitih družbah zahoda.

Poskus empirične določitve pojma *neokonservativizem* namreč svoj cilj zgreši, kolikor spregleda, da se pod nalepko *neokonservativizem* skrivajo tudi interpretacijski modeli,¹² ki so se zasidrali v velikem delu obstoječe družboslovne teoretske produkcije. Zagovorniki teh modelov želijo vplivati na politično elito, ki pazi na socialnoteoretsko legitimiranje obstoječega sistema, na usmeritve vladajoče politike in sploh na javno delovanje ljudi. Ravno ta raven, raven interpretacijskih modelov, ki opredeljujejo družbeno dejanskost, se empirični gradnji pojma izmuznejo iz rok.

Tej težavi se želi izogniti Helmut Dubiel (1985: 11) s tem, da vpelje pojem *paradigma*. Prepričan je, da *neokonservativizma* ne moremo jemati kot teorijo v strogem pomenu besede, pač pa da gre za novo politično paradigmo. Pojem *paradigma* si je Dubiel sposobil pri teoriji o znanosti. Ta pojem opozarja na to, da se znanstveno raziskovalen proces nikoli ne začne iz nulte točke, pač pa je po svoje zavezan predhodno posredovanim pojmovnim okvirom, od interpretacijskega "predujma" tj. ravno od znanstvene paradigme, ki v svoji matrici določa za raziskovanje relevantna področja družbene realitete in metode, ki so nujne, da bi to področje zamejili in razčlenili.¹³

Vsebinsko tega pojma Dubiel prilagodi političnemu prostoru. Politična paradigma, pravi, definira v množstvu možnega le tiste izraze iz realitete, ki sploh lahko postanejo predmet političnega razmišljanja; torej konstituira politične vrednostne preference, ureja politične strateške cilje, opredeljuje sredstva, določa relevantne kliente in akterje, pa tudi žrtve itd.

V pojmu *neokonservativizem* kot politični paradigmi se tako zgostijo temeljne predstave o kulturi, socialno-filozofske predstave o človeku, družboslovno znanstveni teoretski spisi in empiričnostatistični opisi, ki na koncu procesa dozorevanja funkcionirajo kot politični argumenti.¹⁴ Izhajajoč iz tega seveda ne more biti govora o koherentni teoriji neokonservativizma. Tudi Hermann Lübke ugotavlja, da se neokonservativci razlikujejo od starih konservativcev po tem, da se neokonservativci oprijemljejo le tistih teorij, ki ustrezajo common sensu in ki zrcalijo dejansko stanje stvari.

Ko govorimo o neokonservativizmu, nikakor ne moremo govoriti o strukturi izpeljivih tez, ki bi jih bilo mogoče deducirati iz določenega sklopa temeljnih predpostavk. Neokonservativizem tudi nima določenega kognitivnega jedra, niti nima pravil, po katerih izpeljuje svoje hipoteze. Neokonservativizem je potemtakem prej družbeni nauk, ki je usmerjen predvsem v premaganje družbenih in političnih problemov; ne pretendira na strogo konsistenco in svojo enotnost gradi na predmetu svoje kritike, na kritiki socialne države in razpada avtoritete meščanskega vrednostnega sistema. V svojem teoretskem eklekticismu in neuravnoteženosti svoje kritike pokaže, da ni *neo* v smislu novosti svojega pristopa, ki bi ponudil izvirno interpretacijo družbene realnosti, pač pa ravno narobe, kot vsak dosedanji konservativizem je predvsem reakcijsko vedenje, vednost, ki je nastala kot odziv na zunanje impulze in je potemtakem reakcijska tvorba, ki ima svoje temeljne predpostavke položene zunaj sebe (Schumann, 1974). Argumente za obrambo *liberalne* racionalnosti zahodnih družb neokonservativizem poišče v neoliberalni politični ekonomiji, sociobiologiji in humani genetiki, pozitivis-

tični kritiki marksizma, konservativni kritiki kulture in v elitistični teoriji demokracije.

OPOMBE:

1. V teoretskih krogih sta najbolj znana zagovornika na trgu osnovane ekonomije in socialne politike Milton Friedman in Friedrich Hayek.
2. Frank Schultz (1984: 127) uporablja za označitev te politike pojem "Austeritätspolitik", ki je anglosaksonskega izvora in pomeni v svobodnem prevodu "politiko zategovanja pasu".
3. Več o tem glej Berlin idr.: "Neofašizem u SR Njemačkoj", MUS, 1983, št. 3-4, str. 234-277.
4. Več o tem glej Visković: "Evropska nova desnica", TiP, 9- 10/86, str. 1047-1064.
5. Referenca v MUS o postmodernizmu: Postmoderna ZDA: delitev na neokonservativni in poststrukturalistični postmodernizem.
6. Več o tem Fetscher: Neokonservative und "Neue Rechte", München, 1983.
7. Neokonservativna misel je našla svoje predhodnike v pozitivistični sociologiji iz petdesetih let, ki je bila vseskozi v polemičnem odnosu s kritično teorijo družbe.
8. Mouffe govori o nemožnosti sočasnega zadovoljevanja potreb po akumulaciji in legitimnosti, ki jih je socialna država lahko uspešno zadovoljevala pred ekonomsko recesijo v sedemdesetih letih. S to tezo bi se strinjali tako Poulantzas, ki govori o krizi države, Habermas, ki piše o krizi legitimnosti, Bell, ki govori o kulturni krizi in Huntington, ki razkriva krizo demokracije, če omenim le najvidnejše avtorje različnih miselnih tokov (1983: 62-65).
9. S pojmom "postliberalen se želi Dubiel izviti iz teoretske zagate. Z njim bi rad povedal, da so razvite meščanske demokracije sicer dediščina meščanske družbe iz devet najstega stoletja, da pa sedanje forme ekonomske ureditve, politična integracija družbe, socialna struktura, kultura in vladajoči družbeni karakter niso več neproblematično zapopadeni v pojmi, s katerimi kritiki in intelektualni predstavniki meščanske družbe poskušajo le-te razumeti in jih razložiti. Znotraj podedovanih družbenih form se namreč pojav-

- ljajo težnje, ki vodijo družbo na novo razvojno raven. Te težnje pa je že mogoče predvideti v izdelani teoriji (1985: 17).
10. Zagovorniki "nove desnice in neokonservativci v ZRN so že v zadnjih dneh študentskega revolta ugotovili pomen Gramscijevega koncepta "kulture hegemonije". Spoznali so, da je osvojitve intelektualne kulture pogoj za osvojitve politične moči. Konservativna enačica Gramscijevega koncepta hegemonije vpeljuje predemokratično razlikovanje med elito, ki oblikuje mnenje in pasivno množico, ki ne misli. V tem konceptu je javnost razumljena le kot množica, ki je popolnoma prepuščena volji elite. Le-ta pa ve, kam mora ravnati, da maso ohrani kot pasiven in razpoložljiv objekt. Intelektualna ofenziva, grajena na tem konceptu, je kritično inteligenco v ZRN potisnila povsem na stran in jo prisilila, da je prevzela za desno inteligenco včasih značilno duhovno razpoloženje racionalnokritičnega pesimizma. Šele proti koncu osemdesetih let je prišla kritična inteligenca zopet do sapa z objavljanjem analiz o neokonservativnih protislovjih in s teoretsko afirmacijo emancipatoričnih sil (Dubiel, 1985: 19). O tem glej tudi Visković: "Gramscizam na desnici", TiP, 6/88, str. 896-902 in Fašizam, Julius Evola i "desni gramscizam", Gledišta, 11-12/87, str. 47-66.
 11. Hegel zelo slikovito zapiše o takšni metodi naslednjo misel: "...namreč tabela, ki je podobna skeletu z nalepljenimi lističi ali vrsta zaprtih škatel s pritrjenimi etiketami v kramariji z začimbami, ki je tako jasno razumljiva, kot ena in druga, in ki, kakor sta tam s kosti odstranjena meso in kri, tu prav tako ni skrita v škatlah živa stvar, je prav tako odvrгла živo bistvo stvari (Hegel, *Phaenomenologie des Geistes*, Theorie Werksausgabe, BAND, str. 50-51).
 12. Empiričnemu pristopu ubeži dejstvo, da se je neokonservativni družbeni nauk že od začetka pripravljal na to, da bo postal usmerjajoča paradigma praktičnega ravnanja politične elite (Dubiel, 1985: 11).
 13. Podobno tudi C. Offe politični proces, znotraj katerega ljudje delujejo nase in na razvoj družbe v celoti, razdeli v tri arene: v prvo uvršča delovanje politične elite znotraj državnega aparata, ki odločitve sprejema in realizira, v drugo uvršča številne med seboj povezane skupine, da bi na ta način kontrolirale dostop do komunikacijskih in proizvodnih sredstev in tako določale vprašanja, ki šele vstopajo v proces političnega odločanja, v tretjo areno pa uvršča rivalske idejne tokove, ki oblikujejo politično kulturo in tekmujejo za kulturno hegemonijo tako, da skušajo čim bolj razširiti svojo definicijo dejanskosti. V tej areni poteka boj za spremembe trendov duha časa (po Habermasu, 1985: 13).

14. Več o tem je mogoče prebrati pri Alanu Wolfu: "Sociologija, liberalizem i radikalna desnica", MUS, 1983, št. 6-7, str. 180-214.

LITERATURA:

Berlin, S. in ostali, "Neofašizam u SR Nemačkoj", MUS, 1983, št. 4-5, str. 234-277.

Dubieli, H., Neokonservativizem, Frankfurt am Mein, 1985.

Fetscher, I., Neokonservative und "Neue Rechte", Der Angriff gegen Sozialstaat und liberale Demokratie in den Vereinigten Staaten, Westeuropa und der Bundesrepublik, München 1983.

Grande, Edgar, Neokonservativizem and conservative-liberal economic policy in West Germany, European Journal of Political Research, Stuttgart, Berlin, Köln 1974.

Habermas, Jürgen, "Die Neue Unübersichtlichkeit", Merkur, Stuttgart, 1985, str. 1-15.

Liedman, Suen-Eric, "Neoliberalizem i neokonzervativizem", MUS, 1983, št. 4-5, str. 104-115.

Lübbe Hermann, "Konservativizem in Deutschland", Schweizer Monatshefte, Zürich, 1981. H. 11, str. 1-24.

Mouffe, Chantal, "Demokracija i nova desnica", MUS, št. 4-5, 1983, str. 62-82.

Offe, Claus, Družbena moč in politična oblast, Ljubljana 1985.

Schumann, H.G., Konservativizem, Köln 1974.

Stenifels, Peter, "Neokonzervativci", Beograd, MUS, 6-7, 1983, str. 5-110.

Visković, Nikola, Evropska nova desnica (1), Teorija in praksa, št. 7-8, 1986, str. 656-671.

Visković, Nikola, Evropska nova desnica (2), Teorija in praksa, št. 9-10, 1986, str. 1047-1061.

Visković, Nikola, Gramscizem na desnici, Teorija in praksa, št. 6, 1988, str. 896-902.

Visković, Nikola, Fašizam, Julius Evola i "desni gramscizem", Gledišta, št. 11-12, 1987, str. 47-66.

Wolfe, Alan, "Sociologija, liberalizem i radikalna desnica", MUS, 1983, št. 6-7, str. 180-214.